

International Journal of Languages' Education and Teaching

ISSN: 2198 - 4999, GERMANY

December 2015, Volume 3, Issue 3, p. 421-428

THE DEFINITION AND CLASSIFICATION OF THE LÜZÛMU MÂ-LÂ-YELZEM IN RHETORIC BELÂGAT KİTAPLARINDA 'LÜZÛMU MÂ-LÂ-YELZEM'İN TARİF VE TASNİFİ

Muhittin ELİAÇIK¹

ABSTRACT

In the rhetoric books are described the word and meaning arts with examples, in detail. These books consist of three parts as Me'ani, Beyan, Bedi ve literary arts is discussed usually in Bedi part. The descriptions and classifications of literary arts is different in the rhetoric books; likewise number also seen some inconsistencies. Take place by different names of the same art in the rhetoric books is a case common. The lüzûmu mâ-lâ-yelzem is located with different name and classification in the rhetoric books. This art place finds from the first rhetoric books albeit with different names; but in the rhetoric books written under the influence of western wasn't given any place. This art in rhetoric books is described also with names like i'nât, teşdîd, tazmîn, iltizâm. This art, in poetry and prose is repeated letter of rhyme and internal rhyme unnecessarily; that means enter undue burden. Therefore, looking at the speaking shortage is named this art i'nât. This art, in most rhetoric books lüzûmu mâ-lâ-yelzem name is described; is described in several books with the title i'nât or teşdîd. On the other hand, although very pleasant to the ear of this art, is still said to be palatable it than the natural poetry. Namely, an effortless naturalness always is better than burdensome beauty.

Key Words: Rhetoric books, bedi, lüzûmu mâ-lâ-yelzem, definition, classification.

ÖZET

Belâgat kitapları söz ve mana güzelliklerinin örneklerle ayrıntılı biçimde anlatıldığı eserlerdir. Belâgat kitaplarında me'ânî, beyân, bedî bölümleri bulunmakta ve edebî sanatlar çoğunlukla bedî bölümünde ele alınmaktadır. Edebî sanatların tarif ve tasnifinde belâgat kitaplarında bir birlik olmadığı gibi, sayıca da bazı tutarsızlıklar görülmektedir. Aynı sanatın kitaplarda değişik isimlerle geçmesi de sık rastlanan bir durumdur. Belâgat kitaplarında farklı isim ve tasnifle geçen sanatlardan birisi de lüzûmu mâ-lâ-yelzemdır. İlk belâgat kitaplarından itibaren farklı isimlerle de olsa yer bulan bu sanata Batı retoriği etkisi altında yazılan kitaplarda pek yer verilmemiştir. Lafzî sanatlar arasında yer alan bu sanat i'nât, teşdîd, tazmîn, iltizâm adları ile de açıklanmıştır. Bu sanat, şiirde revî harfinin, nesirde ise onun mesabesinde bulunan harfin tekrarı, kafiye ve seci için yeterli olmasına rağmen ondan fazla bir şey söylemeyi, yani kendini yersiz külfete sokmayı ifade etmektedir. Bu sebeple, konuşanı meşakkata düşürdüğüne bakılarak bu sanata i'nât denilmiştir. Belâgat kitaplarının çoğunda bu sanat lüzûmu mâ-lâ-yelzem adı altında açıklanmış, birkaç kitapta ise i'nât veya teşdîd başlığı ile anlatılmıştır. Öte yandan bu sanatın kulağa çok hoş gelen bir külfet olduğu, ancak buna başvurulmadan söylenen tabii bir şiirin çok daha makbul olacağı belirtilmiştir. Yani külfetsiz bir tabiiğin, külfetli bir güzelliğe göre her zaman daha üstün ve müreccah olacağı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat kitapları, bedî, lüzûmu mâ-lâ-yelzem, tarif, tasnif.

¹ Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, meliacik63@yahoo.com

1. Giriş

Belâgat, “hâle mutabık söz söyleme” anlamına gelmekte olup bir sözü muhataba en uygun, en güzel şekilde söylemeyi ifade eder. Belâgat kelimesi ‘be-le-ğâ’ kökünden gelip, zamanla yerinde, düzgün ve güzel söz söylemeye dair konuları içine alan bilim dalına denilmiştir. Belâgat: “Lisanın fesahatine uymak şartıyla bir manayı, sözlerini hâlin gereğine mutabık kılarak çeşitli yollarla söylemek ve kelimelerin ve parçaların uyumunu sağlayarak ifadeyi kulak ve kalbe hoş gelecek şekilde birleştirme kaideleridir.” (M.Rıfat, 1308:11). Belâgat: “Konuşmanın fasahatla birlikte tekellüf, tasannu, muğlaklık ve tevilden uzak olarak hâlin gereğine uygun olmasıdır.” (A.Süreyya, 1303:69). Bir konuşmanın zaman, zemin ve duruma uygun biçimde yapılması ile ilgili konuları inceleyen belâgat ilmi; me’ânî, beyân, bedî’ olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu ilimde ‘muhasinât-ı lafziyye ve maneviyye’ başlığı altında ele alınan sanatlar daha çok bedî’ bölümünde açıklanmıştır. İslâm dünyasında M. 9-12. yüzyıllarda zirvede olan, daha sonraları ise bir duraklama dönemi yaşayan belâgat ilmine ait eserler, genellikle Siracüddin Sekkâkî’nin (ö.1228) *Miftahu’l-Ulûm* adlı eserinin üçüncü bölümü olan bedî’ kısmına yazılan telhis, şerh ve haşiyelerden oluşmuştur. Sekkâkî’nin Arapça *Miftahu’l-Ulûm* adlı eseri, belâgat kitaplarının en önemli kaynağı olmuştur. Bu kitaba Hatib el-Kazvîni (ö.1339) *Telhîsü’l-Miftâh* adlı özeti yazmış ve bu eser asıl kaynağı da gölgede bırakmıştır. *Telhîsü’l-Miftâh’a* da birçok şerh ve haşiyeye yazılmış ve bunların da en önemlisi Sadeddin Teftazânî (ö.1390)’nin *el-Mutavvel’i olmuştur*. Osmanlı’da ise belâgat çalışmaları medrese ve medrese dışı olarak iki kolda ilerlemiş, medrese çizgisindeki eserler *Miftâhu’l-Ulûm* ve şerhlerine, medrese dışındakiler ise daha ziyade Reşidüddîn Vatvat’ın (ö.1177) ***Hadâiku’s-sihr fî-dekaiki’s-şi’r*** adlı eserine dayanmıştır. Batı etkisinin arttığı Tanzimat döneminde ise Süleyman Paşa’nın *Mebânî’l-inşâ’sı* ile birlikte Batılı retorik konuları Türk edebiyatına girmiş ve Batılı retorik konularını klasik anlayışın yanında ele alan bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu iki anlayışa Ahmed Cevdet Paşa’nın *Belâgat-i Osmanîyye’si* ve Recaizâde’nin *Ta’lîm-i Edebiyat’ı* örnek olarak gösterilebilir (Saraç 2004:131-136). Belâgat kitaplarında ‘muhasinât-ı lafziyye ve ma’neviyye’ genellikle şahsi bir tasnifle verilmiş; mecâzât, isti’âre, teşbih gibi “beyan” konuları hemen her kitapta yer almakla birlikte *mecâz-ı mürsel gibi temel bir konu* Sürûrî’nin *Bahru’l-Maârif’i*, Müstakimzâde Sadeddin’in *Istîlâhât-ı Şi’riyye’si* ve Muallim Naci’nin *Istîlâhât-ı Edebiyye’sinde* yer almamıştır (Saraç, 2004:136). Mürâât-ı nazîr, tevcîh, tezâd gibi sanatlar ise değişik isimlerle tarif ve tasnif edilmiştir. *Lüzûmu mâ-lâ-yelzem* de farklı adlarla geçen bir sanat olup kitaplarda anlatımı genellikle kısa tutulmuştur. Aslında bir kafiye konusu olmasına rağmen kitaplarda söz sanatları arasında açıklanmıştır.

2.Lüzûm mâ-lâ-yelzem

Bu sanat *Lüzûm-ı mâ lâ yelzem* şeklinde de yazılmış olup, Arapça asıl imlâsı *Lüzûmu mâ-lâ-yelzem* olduğundan biz bu imlâyı tercih ettik. Bu tabir Arapça bir bütün olduğundan Arapça kurula göre yazılması daha doğru olsa gerektir. Bu tabiri Tahirü’l-Mevlevî de asıl imlâsı ile *Lüzûmu mâ-lâ-yelzem* şeklinde vermiştir. ‘Gerekmeyenin gerekliliği’ anlamına gelen bu sanat, şiir ve inşâda revî (kafiye) harfinden önceki harf veya harekenin aynen tekrarıdır. Bu sanatta kafiye ve secide tek bir harfin benzerliği yeterliyken buna ilaveten kafiyenin son harfinden

önce birkaç harf ve hareke daha eklenerek ses güzelliğini ve etkisini daha artırma çabası içine girilmektedir. Bu sanata bu adın verilmesi, gereksiz bir çaba ve külfete girme çabası ile ilgilidir. Sanatın diğer adları iltizâm (üzerine gerekli bulma), i'nât (kendini zahmete sokma), tazmîn (boyun borcu), tazyîk (zorlamak), teşdîd (kendini sıkıntıya sokma)dir. Bu sanatla şair ve nâsirin dile hâkimiyeti, söz dağarcığının zenginliği, düşünce ve hayal ufkunun enginliği, belâgat ve fesahatteki kudreti ortaya konulmuş olur. Bu sanatı ilk ele alan İbnü'l-Mu'tez olmuş, Ali b. Halef ve İbn Ebü'l-İsba *i'tâb* ve *i'tâbü'l-mer'i nefsehû* şeklinde ad hatası (tashîf) yapmışlar, Bâkîllânî *tarsî maa't-tecnîs*, İbn Cinnî de *tatavvu' bi-mâ lâ yelzem* adını vermiştir. Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin *Lüzûmü mâ lâ yelzem* adlı hacimli divanıyla bu terim yaygınlık kazanıp kapsamı genişlemiştir. Maarrî'nin, ruhî kemale ermek için hayatı boyunca et, bal ve kadını nefesine yasaklayan çileli hayat felsefesinin sanatına yansımaları olan bu iltizam şiirlerinin çoğu kısa kıtalar hâlinde yazılmıştır. Bu sanat, İbnü'l-Murahhal'in yirmi dokuz kasideden oluşan *el-Mu'aşşerâtü'l-lüzûmiyye*'sinde de uygulanmış, Eşterkûnî ise *el-Mağâmâtü'l-lüzûmiyye*'sinde bu sanatı nesre uygulamıştır (Durmuş, 2003: 262-263). *Lüzûmu mâ-lâ-yelzem*, belâgat kitaplarının çoğunda müstakil bir başlık altında açıklanmış, Batı retoriğine göre düzenlenmiş kitaplarda ise neredeyse hiç değinilmemiştir.

3. Belâgat kitaplarında *Lüzûmu mâ-lâ-yelzem* (i'nât, teşdîd)

Osmanlı sahası belâgat kitapları büyük ölçüde Siracuddin Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm adlı eseri ile bunun zincirleme şerh veya haşiyeleri olan Kazvinî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı*, Teftazânî'nin *el-Mutavvel'i ve Cürçânî'nin Hâşiye ale'l-Mutavvel'ine dayanmıştır*. Reşidüddin-i Vatvat'ın *Hadâiku's-sihr fî-dekâiki's-şî'r'i* de anılması gereken bir kitaptır. İncelediğimiz belâgat kitaplarında *lüzûmu mâ-lâ-yelzem* genellikle müstakil başlık altında açıklanmış ve bu sanat bu kitapların yedisinde *lüzûmu mâ-lâ-yelzem*, üçünde *i'nât*, ikisinde de *teşdîd* başlığı altında açıklanmıştır. Tarifler genellikle birbirine yakın olup, herhangi farklı bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Bunda, bu sanatın tarif ve uygulamasının ihtilaf getirmeyecek kadar açık olması da etkili olmuştur. Recaizâde ve onu takib eden Reşid, bu sanata müstakil bir başlık ayırmamış, sadece kafiye ve seci konularını anlatırken dolaylı biçimde değinmişlerdir. İlk belâgat kitaplarından *Miftâhu'l-Ulûm*'da bu sanat müstakil bir başlık altında ele alınmamış, bu eserin özeti olan *Telhîsü'l-Miftâh* ve bunun şerhi *el-Mutavvel*'de ise ayrıntılı açıklama yapılmıştır. Kazvinî ve Teftazânî'ye göre *lüzûmu mâ-lâ-yelzem*, revî harflerinden veya fâsılanın manasındaki harften önce secide gerekmeyen bir harfi getirmektir. Teftazânî bu tarife ayrıca bu sanatın diğer adlarını da eklemiştir. Bu sanatı i'nât başlığı altında açıklayan Sürûrî'ye göre, gereği yokken sırf süs için uygun olan harfi getirmektir. İsmail-i Ankaravî'ye göre, konuşanı zahmete düşürdüğü için i'nât denilen bu sanat, kafiye harfinden önce secide gerekmeyen bir harfi sırf süsleme için getirmektir. Mehmed Nüzhet'e göre, kafiye harfinin öncesindeki harfin kafiye ve fasılalarda aynı cinsten olmasıdır. Ahmed Hamdî'ye göre şiirin revî harfinde ve nesrin duraklarında olan harften önce secide gerekmeyen bir şeyin getirilmesidir. Süleyman Paşa'ya göre kafiye harflerinin öncesindeki harflerin bir cinsten ve eşit bulunmasıdır. Said Paşa'ya göre, kafiye harfinden önce gereksiz olan harfin tekrarını lüzumlu bulmaktır. Ruscuklu Mehmed Hayri'ye göre, fasılalarda seci mevcut ve yeterli iken ondan önceki harf veya lafızlarda da secii tekrar etmektir. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, şiirde

revî harfi, nesirde onun yerine geçen harfin tekrarı kafiye ve seci için yeterliyken, ondan daha fazla bir şeyi lüzumlu bulmaktır. Muallim Naci'ye göre, seci veya kafiye bunların sıhhatine etki etmeyen bir harfi lüzumlu görmektir. Tahirü'l-Mevlevî'ye göre seci veya kafiye kayıtlı olarak kullanmaktır. İncelediğimiz 13 kitap: Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*, Teftazânî'nin *el-Mutavvel*, Mustafa Sürûrî'nin *Bahru'l-Ma'ârif*, İsmail-i Ankaravî'nin *Miftâhu'l-Belâga*, Ahmed Hamdî'nin *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*, Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*, Saîd Paşa'nın *Mîzânü'l-Edeb*, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye*, Mehmed Rif'at'ın *Mecâmü'l-Edeb*, Mehmed Nüzhet'in *Mugni'l-Küttâb*, **Ruscuklu M.Hayri'nin Belâgat, Muallim Naci'nin İstîlâhât-ı Edebiyye** ve Tahirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügatı adlı eserleridir*. Bu eserlerde *lüzûmu mâ-lâ-yelzemin tarif ve tasnifi aşağıdaki şekilde özetlenebilir*:

1. Hatîb el-Kazvinî (ö.1338) *Telhîsü'l-Miftâh'ta*, Sadüddîn Teftazânî (ö.1390) de *Telhîs'in* şerhi olan *el-Mutavvel'de*: "*Lüzûmu mâ-lâ-yelzem, revî harflerinden veya fâsılanın manasındaki harften önce secide gerekmeyen bir harfin getirilmesidir.*" diyerek aynı tarifi yapmışlardır.

2. Mustafa Sürûrî (ö.1562), *Bahru'l-Ma'ârif'te* bu sanatı *i'nât* başlığı altında: "*İ'nât, lâzım değilken, süsleme yapmak için uygun bir harf getirilmesidir. Buna iltizâmu mâ-lâ-yelzem de denilir*" şeklinde açıklamıştır.

3. İsmail-i Ankaravî (ö.1630), *Miftâhu'l-Belâga'da*: "*Konuşanı zahmet ve meşakkata düşürdüğü için i'nât da denilen lüzûmu mâ-lâ-yelzem, revî harfinden önce secide lâzım olmayan bir harfin sırf süsleme için getirilmesidir; eğer o harf getirilirse de seci ve kafiye tamam olmaktadır.*" tarifini yapmıştır.

4. Mehmed Nüzhet, *Mugni'l-Küttâb* (bs.1869)'da: "*Lüzûmu mâ-lâ-yelzem/iltizâmu mâ-lâ-yelzem, revî harfinin öncesinde bulunan harfin kafiye ve fasılalarda aynı cinsten olmasıdır.*" demiştir.

5. Ahmed Hamdî (ö.1890), *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî'de*: "*Lafzî sanatlardan olan lüzûmu mâ-lâ-yelzem, şiirin revî harfinde ve nesrin duraklarında olan harften önce secide lâzım olmayan bir şeyin getirilmesidir ki, buna iltizâm, teşdîd, i'nât da denilir.*" demiştir.

6. Süleyman Paşa (ö.1892), *Mebâni'l-İnşâ'da*: "*Lafzî sanatlardan olan lüzûmu mâ-lâ-yelzem her ne kadar seciden sayılsa da bunda revî harflerinin öncesindeki harflerin bir cinsten ve eşit bulunması gerektiğinden secie göre daha hususidir, çünkü secide bu eşitliğe gerek yoktur.*" demiştir.

7. Saîd Paşa (ö.1890), *Mîzânü'l-Edeb'de*: "*Teşdîd de denilen lüzûmu mâ-lâ-yelzem, revî harfinden önce secide veya kafiye gereksiz olan harfin tekrarını lüzumlu bulmaktır.*" demiştir.

8. Ruscuklu Mehmed Hayri, *Belâgat* (bs.1890)'ta: "*İltizâmu mâ-lâ-yelzem de denilen teşdîd sanatı, fasılalarda seci mevcut ve yeterli iken ondan önceki harfler veya lafızlarda da secii tekrar etmektir.*" demiştir.

9. Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895), *Belâgat-i Osmâniyye*'de: "İltizâm ve lüzûmu mâ-lâ-yelzem de denilen teşdîd sanatı, şiirde revî harfinin ve nesirde onun yerine geçen harfin tekrarı kafiye ve seci için yeterli iken, ondan daha fazla bir şeyi lüzumlu bulmaktır" demiştir.

10. Mehmed Rif'at (ö.1907), *Mecâmiü'l-Edeb*'de: "Lüzûmu mâ-lâ-yelzem, fâsılalar denk seci türünden olduğunda, revî harfinden önceki harflerin eşit, revî harfine bitişik olanların da aynı cins olmasıdır ki buna teşdîd veya iltizâm da denir. Zülkâfiyeteyn denilen şiirler de lüzûmu mâ-lâ-yelzem türündendir" demiştir.

11. Muallim Naci (ö.1893), *Istılâhât-ı Edebiyye*'de: "İ'nât/iltizâmı mâ-lâ-yelzem, seci veya kafiyede bunların sıhhatinde dahil olmayan bir harfi lüzumlu görmektir. Bu söz sanatı, iltizâm ve lüzûmu mâ-lâ-yelzem adlarıyla da anılır. Bu yolda olan seci ve kafiyelere mukayyed seci ve mukvrayyed kâfiye denir. İ'nât kulağa çok hoş gelir bir külfet olup, i'nâtsiz yazılmış bir doğal şiir, i'nât ile yazılmış gayr-i tabîî nazımdan elbette bin kat daha üstündür." diyerek bu sanatın pek de güzel bir şey olmadığını ima etmiştir.

12. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1951), *Edebiyat Lügati*'nde: "İ'nât, seci veya kafiyeyi kayıtlı olarak kullanmaktır. Kafiyenin son harfine revî, ondan önce okunan aynı harfe kayd, kaydı seci ve kafiyelere de mukayyed denilir. İ'nâta iltizâm ve lüzûmu mâ-lâ-yelzem de denilir. Seci ve kafiyede kayd iltizam etmek, kulağa hoş gelirse de onu yapmak için küflet ve garâbete girmeye değmez." diyerek Naci ile aynı görüşü paylaşmıştır.

4. Belli başlı belâgat kitalarında Lüzûmu mâ-lâ-yelzemin tarif ve tasnifi:

Hatîb el-Kazvinî, Telhîsü'l-Miftâh	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem: O, revî harflerinden veya fâsıla harfinden önce secide lâzım olmayan bir harfin gelmesidir. Ve minhu lüzûmu mâ-lâ-yelzem. ve hüve en-yecîu kable hurûfe'r-revî ev mâ-fi-ma'nâhu mine'l-fâsılati mâ leyse bi-lâzımı fi's-sec'i) (yk.31b)
Teftazânî: El-Mutavvel	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem. İltizâm, tazmîn, teşdîd, i'nât da denir. O, revî harfinden veya fasıladan önce secide lâzım olmayan bir harfin gelmesidir. (Ve yukâlu lehu'l-iltizâm ve't-tazmîn ve't-teşdîd ve'l-i'nât eyzan. Ve hüve en-yecîu kable harfe'r-revî ev mâ fi-ma'nâhu min-fâsıla leyse bi-lâzımı fi's-sec'i) (yk.225a)
Mustafa Sürûrî, Bahru'l-Ma'ârif	İ'nât oldur ki tezyîn için muvâfık olan harf getüreler lâzım degil iken -kitâb u 'itâb-gibi. Buna iltizâmı mâ-lâ-yelzem dahi dirler.(vrk.26b)
İsmail-i Ankaravî, Miftâhu'l-Belâga	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem dahi bundandır ve buna i'nât dahi dirler mütekellimi 'anet ve meşakkata düşürdüğüçün ve iltizâm-ı mâ-lâ-yelzem oldur ki harf-i revîden evvel sec'de lâzım olmayan harfi mücerred tezyîn için getüreler farzâ eger getürmeseler dahi sec' ve kâfiye ansız tamâm olurdu. (s.144)
Mehmed Nüzhet, Mugni'l-Küttâb	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem harf-i revînin mâ-kablinde bulunan harf kavâfi ve fevâsılda bir cinsden olur ise ana lüzûmu mâ-lâ-yelzem ve iltizâmı mâ-lâ-yelzem denilir. 'kerem-direm, sefer-zafer gibi' (s.108)
Ahmed Hamdî, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem dahi sanâyi'-i lafziyyeden olup bu da şi'r-in harf-i revîsinde ve nesrin fevâsıl-ı fikarâtında vâki' harfdin evvel sec'de lâzım olmayan bir şey'in ityânıdır. Buna iltizâm, tazmîn, teşdîd, i'nât dahi derler. (ahter-bedter gibi ki 'tâ' ların gelmesi lüzûmu mâ-lem-yelzemdendir. (s.121)

Süleyman Paşa, Mebâni'l-İnşâ	nu mâ-lâ-yelzem dahi sanâyi'-i lafziyyeden olup ve her ne kadar sec' 'idâdından k ise de fakat bunda harf-i revîlerin mâ-kablinde vâki' harflerin bir cinsden olması ve vî bulunması lâzımdır ve bu cihetle sec'e nazaran ehasdır, çünkü sec'de bu müsâvâta yoktur. 'cevâhir-zevâhir' gibi. (I/s.258)
Sa'îd Paşa, Mîzânü'l-Edeb	nu mâ-lâ-yelzem: Buna teşdîd dahi derler harf-i revîden mukaddem sec'de veya ede bî-lüzûm olan harfin tekrârını iltizâmıdır. ('kerem-hadem-kasem' sec' ve kafiyeye iyken 'harem-direm' lafızlarını iltizâm etmek vb.) (s.373)
Ruscuklu M.Hayri, Belâgat	l san'atı: Fâsılalarda sec' mevcûd ve kâfi iken andan evvelki hurûf veya elfâzda dahi tekrâr eylemekdir. Buna iltizâmı mâ-lâ-yelzem dahi denir. (s.80)
Ahmed Cevdet Paşa, Belâgat-i Osmâniyye	t-ı teşdîd ki, iltizâm ve lüzûm mâ-lâ-yelzem dahi denilir, şî'rde harf-i revînin ve nesrde nakâmına kâ'im olan harfin tekrârı kâfiye ve sec' için kâfi iken andan fazla bir şey m olunmaktadır. (kerem-himem: 'm' kâfi iken, kirâm-benâm gibi kelimelerde mîmin ablindeki elifn dahi tekrârı iltizâm olunursa lüzûm mâ-lâ-yelzem kabîlinden olur) 4)
Mehmed Rif'at, Mecâmiü'l-Edeb	nu mâ-lâ-yelzem: Fâsıllar sec'-i müvâzî kabîlinden olup da harf-i revîden evvel gelen erin müsâvî ve harf-i revîye mulâsık olanların da bir cinsden olmasıdır ki buna teşdîd ud yalnız iltizâm dahi denir 'haseb.edeb' sözleri sec'-i müvâzî olup bu nev'den ayacağından haseb lafzına mukâbil diğer fâsılada neseb îrâd etmek gibi ki revî olan ın evvel sinler dahi müttehid olduğundan bunda lüzûmu mâ-lâ-yelzem vardır. uhu vesîmu ve fazluhu cesîmu' gibi. Zü'l-kâfiyeteyn denilen şî'rler de işbu lüzûm mâ-zem nev'indedir. (s.332)
Muallim Naci, İstîlâhât-ı Edebiyye	iltizâmı mâ-lâ-yelzem- Sec' veya kâfiyede bunların sıhhatinde dahil olmayan bir iltizâm etmektedir. (Kemâl-misâl sıhhat üzere iken 'mim' iltizâm edilerek kemâl-hemâl k gibi) Bu san'at-ı lafziyye 'iltizâm' ve 'lüzûmu mâ-lâ-yelzem' unvânlarıyla dahi yâd r. Bu yolda olan sec' ve kâfiyelere 'sec'-i mukayyed' ve 'kâfiye-i mukayyede' denilir. tab' u sem'e gâyet hoş gelir bir külfetdir. İ'nâtsiz olarak söylenilmiş bir şî'r-i tabî'î le yazılmış bir nazm-ı gayr-i tabî'iden elbette bin kat a'lâdır. (s.206-208)
Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati	Seci' yahut kafiyeyi 'kayd'lı olarak kullanmaktır. Ma'lûmdur ki kafiyenin son harfine ndan evvelki okunan aynı harfe kayd, kaydlı seci' ve kafiyelere mukayyed denilir. übunuz vâsıl, mündericâtından meserret hâsıl oldu" fıkrası ile "Derûn-ı sînedde zahm-ı mısın a gönül-Elemente âh çeken bir dehân mısın a gönül matla'ında i'nât vardır. Çünkü un seci'leri olan 'vâsıl-hâsıl' ile beytin kafiyeleri olan 'nihân-dehân' kelimeleri ıdır. İ'nâta 'iltizâm' ve 'lüzûmu mâ-lâ-yelzem' de ta'bîr olunur. Seci' ve kafiyede kayd m etmek, kulağa hoş gelirse de onu yapmak için külfet, hele Hâmidin: "Mûcib ne rete apansız-Târîhi yazan benim, yapan siz" beytindeki kafiyeler gibi 'garâbet' rına değmez. (s.51)

5. Kitaplarda Lüzûmu mâ-lâ-yelzemin mukayeseli tarif ve tasnifi:

Eser	İsmi	Tarif	Diğer isimleri, tasnifi
Hatîb el-Kazvinî, Telhîsü'l-Miftâh	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem	Revî veya fâsıla harflerinden önce secide gerekmeyen bir harfin gelmesidir.	
Teftazânî: El-Mutavvel	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem	Revî veya fasıla harfinden önce secide gerekmeyen bir harfin gelmesidir.	İltizâm, tazmîn, teşdîd, i'nât
Mustafa Sürûfî, Bahru'l-Ma'ârif	İ'nât	Lâzım değil iken tezyin için uygun olan harfin getirilmesidir.	İltizâmı mâ-lâ-yelzem
İsmail-i Ankaravî, Miftâhu'l-Belâga	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem	Revî harfinden önce secide gerekmeyen harfin sırf süsleme için getirilmesidir.	İ'nât, iltizâm-ı mâ-lâ-yelzem
Mehmed Nüzhet, Mugni'l-Küttâb	Lüzûmu mâ-lâ-yelzem	Revî harfinden önceki harfin kafiyeye ve fasılalarda aynı cinsten olmasıdır.	İltizâmı mâ-lâ-yelzem

A.Hamdî, <i>Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî</i>	<i>Lüzûmu mâ-lâ-yelzem</i>	<i>Şiirin revî harfinden, nesrin de fasıllarında bulunan harften önce, secide lâzım olmayan bir şeyin getirilmesidir.</i>	<i>Söz sanatlarındandır. İltizâm, tazmîn, teşdîd, i'nât</i>
Süleyman Paşa, <i>Mebânî'l-İnşâ</i>	<i>Lüzûmu mâ-lâ-yelzem</i>	<i>Revî harfiden önceki harflerin aynı cinsten ve müsâvî bulunmasıdır.</i>	<i>Söz sanatlarındandır.</i>
Sa'îd Paşa, <i>Mîzânü'l-Edeb</i>	<i>Lüzûmu mâ-lâ-yelzem</i>	<i>Secide veya kafiyede revî harfinden önce lüzûmsuz olan harfin tekrarını lâzım görmektir.</i>	<i>Teşdîd</i>
Ruscuklu M.Hayri: <i>Belâgat</i>	<i>Teşdîd</i>	<i>Fasılalarda seci mevcut ve kâfi iken ondan önceki harf veya sözlerde de secii tekrar etmektir.</i>	<i>İltizâmu mâ-lâ-yelzem</i>
A.Cevdet Paşa: <i>Belâgat-i Osmâniyye</i>	<i>Teşdîd</i>	<i>Şiirde revî harfinin, nesirde onun yerinde bulunan harfin tekrarı kafiye ve seci için kâfi iken ondan fazla bir şeyi lüzumlu görmektir.</i>	<i>İltizâm, lüzûm mâ-lâ-yelzem</i>
Mehmed Rif'at, <i>Mecâmîü'l-Edeb</i>	<i>Lüzûmu mâ-lâ-yelzem</i>	<i>Fasılalar denk seci türünden olduğunda, revî harfinden önceki harflerin eşit, revî harfine bitişik olanların da aynı cins olmasıdır.</i>	<i>Teşdîd, iltizâm Zülkâfiyeteyn şiirler de lüzûmu mâ-lâ-yelzem türündendir.</i>
Muallim Naci, <i>İstılâhât-ı Edebiyye</i>	<i>İ'nât</i>	<i>Seci veya kafiyede bunların sıhhatinde dahil olmayan bir harfi lâzım görmektir.</i>	<i>Söz sanatıdır. İltizâm, lüzûmu mâ-lâ-yelzem Bu tür seci ve kafiyeyle sec'-i mukayyed, kâfiye-i mukayyede denir.</i>
Tahirü'l-Mevlevî, <i>Edebiyat Lügati</i>	<i>İ'nât</i>	<i>Seci veya kafiyeyle kayıtlı olarak kullanılmaktadır. Kafiyenin son harfi revî, ondan önceki aynı harf kayd, kaydlı seci' ve kafiyeyle de mukayyed diye adlandırılır.</i>	<i>İltizâm, lüzûmu mâ-lâ-yelzem</i>

6. Sonuç

Bu makalede, belâgat kitaplarında çoğunlukla *lüzûmu mâ-lâ-yelzem* başlığı altında açıklanmış bir söz sanatı, kitaplardan mukayeseli biçimde incelenip ortaya konulmuştur. Bir seci ve kafiye konusu olmasına rağmen içerdiği birtakım şekli özellikler sebebiyle söz sanatları arasına dâhil edilip açıklanan bu sanat, konuşanı külfet ve zahmete soktuğu için *i'nât*, gerekli olmayana gerekli görüp sıkıntıya girildiği için de *lüzûmu mâ-lâ-yelzem* adı ile anılmıştır. Bu sanatın belâgat yazarlarınca pek tutulmadığı ve külfetli, zahmetli, yapmacık bir çaba olarak değerlendirildiği dikkati çekmektedir. Bu çalışmada incelenen 13 belâgat kitabının yedisinde bu sanat *lüzûmu mâ-lâ-yelzem*, üçünde *i'nât*, ikisinde teşdîd adı ile açıklanmış, tarifler de birbirine uygun biçimde yapılmıştır. Belâgat kitaplarının en önemli kaynağı durumundaki *Miftâhu'l-Ulûm*'da bu sanatın müstakil bir başlık altında ele alınmadığı, ancak onun özet veya şerhi durumundaki *Telhîsü'l-Miftâh* ve *el-Mutavvel*'de ayrıntılı bir şekilde açıklandığı görülmektedir. Ayrıca *el-Mutavvel*'de bu sanatın diğer adları da belirtilmiştir. Bu sanata yönelik eleştiriler, 'gereği yokken sırf süs için uygun olan harfi getirme' üzerinde yoğunlaşmıştır. Konuşanı zahmete düşürdüğü için *i'nât* denilmesi de bundandır. Bu sanatta, kafiye veya fasıladaki harften önce seci için gerekmeyen bir harf getirilmekte ve hiç

gerekmediği hâlde lüzumsuz bir külfete girilmektedir. Muallim Naci, i'nâtsiz yazılmış doğal bir şiirin, i'nât ile yazılmış gayr-i tabîî bir nazımdan bin kat daha üstün olduğunu söyleyerek bu sanatla ilgili en öz değerlendirmeyi yapmıştır.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN SÜREYYA (1303). *Mizânü'l-Belâga*, İstanbul.
- AHMED CEVDET PAŞA (1307). *Belâgat-i Osmâniyye*, 3.baskı, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- AHMED HAMDÎ (1293). *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*, İstanbul:Matbaa-i Âmire.
- AHMED REŞİD (1328). *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul.
- ANKARAVİ, İSMÂİL (1284). *Miftâh-ül-Belâga ve Misbâhu'l-fesâha*. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası.
- BİLGEGİL, M.Kaya(1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara.
- COŞKUN, M. (2002). Edebi Sanatların Terim Olarak Divanlardaki Kullanımı Üzerine. *Yeni Türkiye, Türkler*, C.11, 01-707.
- COŞKUN, Menderes (2007). Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler, *Turkish Studies*, v. 2/4 Fall, s.248-261.
- DURMUŞ, İsmail(2003). *Lüzûm-ı mâ lâ yelzem*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.27, s.262-263.
- İBNÜ'L-KÂMİL M.ABDURRAHMAN (1309). **(Tertîb-i cedîd)** *Belâgat-i Osmâniyye*, İstanbul: Kaspar Matbaası.
- KAÇAR, M. (2011). Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı: Şerîfî'nin *Hadîkatü'l-Fünûn* İsimli Eseri. *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz.
- KAZVİNÎ, Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân, *Telhîsü'l-Miftâh*, Adana İl Halk Ktp. 1Hk 91/2.
- MEHMED NÜZHET (1286). *Muğni'l-Küttâb*, İstanbul.
- MEHMED RİF'AT (1308). *Mecâmiü'l-Edeb (3 cilt)*. İstanbul.
- MUALLİM Naci. (1307). *Istılâhât-ı Edebiyye*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (1305). *el-Okyânüsü'l-Basît fî-Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul.
- RECÂİZÂDE M. E. (1299). *Ta'lim-i Edebiyyât*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- RUSCUKLU MEHMED HAYRİ (1308), *Belâgat*, İzmir.
- SADÜDDİN TEFTÂZÂNÎ, *el-Mutavvel*, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, nr. K-424.
- SAİD PAŞA (1305). *Mizânü'l-Edeb*, İstanbul.
- SARAÇ, M. A. Y. (2004). Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları. *Journal of Turkish Studies*.Harvard University. C. XXVII, s. 311-344
- SARAÇ, M. A. Y. (2004). Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine. *TDED*, C. 32. s. 131-147.
- SİRACÜDDİN SEKKÂKÎ (1987). *Miftâhu'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- SÜLEYMAN PAŞA (1289). *Mebâni'l-İnşâ* II, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, İstanbul.
- SÜRÜRÎ, MUSTAFA, *Bahru'l-Ma'ârif*, Manisa İl Halk Ktp., 45 Hk 1638.
- ŞABAN, İ. (2011). Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri, *Şarkiyat Mecmuası*,XVII, s. 108-133, İstanbul.
- TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ (1936). *Edebiyat Lügati*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.